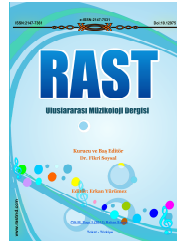

RAST MÜZİKOLJİ DERGİSİ
Uluslararası Müzikoloji Dergisi
www.rastmd.com

Doi:10.12975/rastmd.2016.04.03.00089

ÇALGILARDA KÜLTÜREL TEMSİL

Dr. Seher Tetik Işık¹

ÖZET

Çalgılar, yapıldıkları ilk halleri itibariyle, doğada bulunan malzemelerden çeşitli gereksinimlerle meydana getirilen birer araçtır. Bu özellikleri itibariyle, öncelikle beslenme, avlanma ve hayvanlardan korunma, sıvıları muhafaza etme gibi insanların temel gereksinimlerine işaret ederler. Zamanla insanların kendi seslerine eşlik etmek amacıyla kullandıkları çeşitli aletleri müzik yapmak amacıyla üretmeye başlamaları, bu aletlerin kullanım amacının yanı sıra temsil ettiği kavramların da değişimine neden olmuştur. Tını, perde ve gürlük gibi müziğin maddi ontolojisini oluşturan fizikî özelliklerinin yanı sıra morfolojik yapıları itibariyle çalgılar, yapıldıkları malzeme, bu malzemelerin yetiştiği coğrafya ve iklimi çağrışırlar. Buldukları toplumun yaşayış ve inanışlarına göre yeni anlamlar kazanan çalgılar, zamanla ait oldukları toplumun kültürel değerlerini temsil edebilecek nosyonlar kazanmışlardır. Nitekim çalgıları dinlediğimizde işittiğimiz ses rengi, çalgının yapıldığı malzemeden, o çalgıyı dinlediğimizde zihnimize uyanan kavramlar ise çalgının zaman içerisinde özdeşleştiği kültürel unsurlardan ileri gelmektedir. Dolayısıyla çalgılar sadece dış görüntüleri ve tınları itibariyle değil aynı zamanda bizde çağrıştırdıkları imgelerle de zihinlerimizde var olurlar. Böylelikle kültürün bir parçası olan, insanların zamanla oluşturdukları yetenek ve âdetler çalgılara ayırt edici özellikler sağlarken, ahlak, bilgi, hukuk, inanç, örf ve sanat gibi kültürle ilişkili söylem, sembol ve motifler de bu aidiyeti pekiştirebilmektedir. Bu nedenle bu makalede ait oldukları toplumların kültürünü temsil etmesi bakımından çalgılarda sözlü ve görsel olmak üzere iki yolla gerçekleştirilen kültürel temsil konu edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Çalgı, Kültür, Temsil

CULTURAL REPRESENTATION IN INSTRUMENTS

ABSTRACT

The instruments are the tools which are created from the materials existing in the nature, as of their initial forms, according to several needs. Due to this characteristic, instruments first of all address to the basic needs of human beings like eating, hunting, protection from wild animals and preserving the liquids. That the human beings began to produce several tools-which they would use for making noises to accompany their own voices-for playing music has caused both their intended purposes and the symbols which they represent to change. Instruments

¹ Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuvarı, Teknikokular 06500 Ankara Türkiye, sehertetik@gmail.com

evoke geography and climate in which their materials grow in terms of their morphological structures in addition to physical characteristics which form material ontology of music such as tone, note and volume. Instruments, gaining new meanings according to the lives and beliefs of societies in which they appear, have gained notions that can represent their societies' cultural values in time. Thus, timbre that we hear when we listen instruments, arises from instrument's material and concepts that we picture in our minds when we listen that instrument, arises from cultural elements with which it is identified. Therefore, instruments exist in our minds with images that they evoke in addition to their appearances and notes. In this way, while skills and traditions that are the part of culture and created by people in time, gives distinguishing features to instruments, discourses, symbols and motifs that are related to culture such as morality, knowledge, law, religion, customs and art, can support this sense of belonging. Therefore, cultural representation in instruments that is carried out in two ways, consisting of verbal and visual will be mentioned in this paper in terms of representing culture of societies to which they belong.

Keywords: Instrument, Culture, Representation

GİRİŞ

Çalgılarda temsil konusu müzikoloji ve organolojinin tartışma konularından biridir. Nitekim çalgıların sadece müziği değil aynı zamanda kültüre özgü bir takım unsurları da temsil ettiği konusu çeşitli çalışmalarda değinilen bir noktadır. (Erol, 2009, s. 132-133) Bu makale çalgıların kültürün veçhelerini ne şekilde temsil ettiğini ve bu temsilin nasıl ele alınması gerektiğini konu edinmesi bakımından önem taşımakta olup, çalgılarda temsil konusundaki görüşleri ve tartışmaları tespit etmeyi, çalgılarda temsilin sınırlarını belirlemeyi ve sınıflandırmayı amaçlamaktadır. Bu konudaki görüşler sistematik müzikolojinin uyguladığı bilgi tarama ve sınıflandırma yöntemi ele alınarak bir araya getirilmiştir.

BULGULAR

Çalgılar, doğada bulunan malzemelerden çeşitli amaçlarla bir araya getirilmiş birer araçtır. Müzik yapma eylemi ile insan arasında bir aracı olan bu aletlerin ortaya çıkışı ihtiyaçlar hiyerarşisi bakımından değerlendirildiğinde, elbette ki çalgılar ilk sıralarda yer almayacaktır. İnsanlar öncelikle beslenme, avlanma, hayvanlardan korunma, sınırları muhafaza etme gibi temel gereksinimlerini karşılamaya yönelik aletler üreteceklerdir. Nitekim çalgıların ortaya çıkışı ile ilgili yaygın kanı, öncelikle vurmak ya da sallamak suretiyle ritim elde edilen çalgıların daha sonra müzikal ses elde edilen çalgıların üretildiği yönündedir. Dolayısıyla çalgılar ortaya çıktıkları ilk halleri itibarıyla insanların temel ihtiyaçlarına hizmet eden birer araç olarak var olmuştur. Ancak bu durum zaman içerisinde değişmiş, ait oldukları kültür içerisinde ilk işlevlerinin ne olduğu unutulacak derecede değişime uğramış ve yeni işlevini, yani müziği temsil etmeye başlamıştır.

Çalgılar, ses, gürlük, tını gibi müziğin maddi ontolojisine ait unsurlar bakımından değerlendirildiğinde ise öncelikle yapıldıkları malzemeleri, bu malzemeler dolayısıyla da ait oldukları toplumun yaşadığı coğrafya ve bu coğrafyanın sağladığı yaşam biçimini temsil ederler. Nitekim ilk çalgıların çevresel adaptasyona bağlı olarak üretildiği kabul görmüş bir gerçektir. Örneğin ilk çağlara ait arkeolojik kalıntılar veya görseller incelendiğinde sahil kesimlerindeki yerleşim yerlerinde çalgıların yapımında deniz kabukları, deniz kaplumbağası kabuğu ya da balık derisi gibi malzemelerin kullanıldığı gibi sulak olmayan, çöl iklimine sahip yerleşimlerde de insanların çalgılarını topraktan yaptıkları anlaşılmaktadır. Benzeri şekilde tarıma müsait, ılıman iklime sahip coğrafi bölgelerde kabak, hindistan cevizi gibi doğal

malzemelerin ziraatla uğraşan toplumlar tarafından çalgıya dönüştürüldüğü düşüncesinin yanı sıra hayvancılıkla uğraşan toplumların ölmüş hayvanların kafataslarına deri germek suretiyle ses kutusu elde etmiş olabileceklerinin ya da yaylı çalgıların bozkır kültürüne sahip, atı ehliştirmiş, konargöçer Türk toplulukları tarafından yapılmış olabileceğinin düşünülmesi bu nedenledir. (Oflazoğlu, 2011, s. 141)

Dolayısıyla çalgıların öncelikle müziği, müziğin maddi ontolojisi nedeniyle çalgının yapıldığı malzemenin yetişebileceği coğrafya ve yaşam biçimlerini temsil ettiği aşikârdır. Ancak çalgılara bakınca ilk etapta edinilebilecek bu izlenimlerin yanı sıra, çalgıların özellikle kültürün diğer veçhelerini yansıtmak üzere dönüştürüldüğü örneklerle de rastlanmaktadır. Bu durum çalgılar hakkındaki söylemler veya çalgılar üzerine işlenmiş, resmedilmiş ya da oyulmuş sembol ve motifler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla bu söylem, sembol ve motifler de genellikle çalgının ait olduğu toplumun kültürünü temsil etmektedir. Nitekim Arap ve İslam Bilimleri Enstitüsü Müzesinde bulunan farklı kültürlere ait aynı veya başka adlarla anılan benzer çalgılardan biri olan “ud” örneğinde de görülebileceği gibi morfolojik olarak son derece benzer bir çalgı olmasına rağmen ses tablaları, ses kafeslerindeki süslemeler ve ölçüleri açısından birbirlerinden farklılık arz ettikleri görülmektedir. (Franke ve Sezgin, 2000, s. 23-24)

Çalgılarda Sözlü Temsil

Kültürün dilde yaşadığı, biriktiği, geliştiği, dönüştüğü dolayısıyla toplumsal düzeyde varlığını koruyabilmesinde dilin önemli bir soyut temsil sistemi olduğu bilinmektedir. (Ergur ve Gökalp, 2015, s. 15; Gökalp, 2014, s. 7) Nitekim bu duruma çalgılar özelinde gerçekleştirilen sözlü temsil örneklerinde de rastlamaktayız. Örneğin Dede Korkut hikayelerinde adı sıklıkla geçmekte olan bir çalgı olan kopuza ait söylemlerde kopuzun burgularından birinin güneşi, bir diğerinin ise ayı temsil etmesi, tellerin üzerinden geçirildiği köprünün altının yeryüzünü, üstünün ise gökyüzünü temsil etmesi, (Eroğlu, 2011, s.5) Gök Tanrı Kültü ile ilişkili eski Türk inanışlarında görülen güneşe, aya ya da yıldızlara tapınmanın çalgılarla ilgili söylemlerde kendine yer bulduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir. (Çoruhlu, 2011, s. 23)

Benzeri şekilde Alevi toplulukları tarafından kutsal bir çalgı kabul edilen bağlamanın rezonans kutusunun Hz. Ali'nin gövdesi, sapının Hz. Ali'nin kılıcı Zülfikar, on iki telinin on iki imam, bam telinin Hz. Muhammed ile özdeşleştirilmesi (Erol, 2009, s. 132-133), bağlamanın göğsüne Allah, Muhammed ve Ali'yi temsilen üç delik açılması (Oflazoğlu, 2011, s. 102) yada bağlamanın kendisinin “telli kur'an” (Erol, 2009, s. 132-133) kavalın üzerinde yer alan bazı deliklerin ise Hz. Ali Deliği olarak adlandırması (Oflazoğlu, 2011, s. 142) bir inanca aidiyetinin çalgılar özelinde sözlü olarak temsil edilmesine örnek olarak gösterilebilir.

Çalgılarda Görsel Temsil

Sözlü temsilin yanı sıra çalgılar üzerinde kullanılan kimi figür, motif ve yazıların da çalgıların ait olduğu topluma ilişkin bilgiler verdikleri görülmektedir. Nitekim yurt içi ve yurtdışındaki müzelerde sergilenmekte olan çalgılar ya da çalgılarla ilgili kaynaklarda yer alan görseller incelendiğinde, çalgıların ait oldukları toplumların kültürlerini temsil eden figür, motif ve yazıların çalgılar üzerine işlenmiş, resmedilmiş ya da oyulmuş örneklerine rastlanmaktadır. Nitekim bununla ilgili ilk örnekler en eski Mezopotamya Medeniyetlerinden biri olan Sumerlere aittir. Arkeolojik kazılarda Sumerlere ait lirlerin bereket ve tanrısal gücü temsil eden boğa başları ile süslediği görülmektedir. (Tuncer 2005, s. 27) Benzeri şekilde Eski Mısır ve Hititlere ait tasvirlerde lirlerin kol uçlarının kuğu başı formunda resmedildiği (Özer, 2007, s. 35) ayrıca Hititlere ait kimi lirler üzerinde de kuş tasvirlerine yer verildiği örneklerle ulaşılmaktadır.(Tuncer, 2005, s. 29-30; Çelik, 2014, s. 137)

Mezopotamya ve Anadolu Medeniyetlerinde olduğu gibi Orta Asya'da da şaman davulunun üzerine şamanın mertebesine işaret eden çeşitli şekillerin çizildiği, çalgı saplarının uç kısımlarına at, kurt, kartal, ejderha gibi çeşitli hayvan başlarının yerleştirildiği örneklere de rastlanmaktadır. (Ofazoğlu, 2011, s. 44) Ancak bu hayvanların Orta Asya mitolojisinde temsil ettikleri anlamlara baktığımızda bu hayvansal figürlerin çalgılar üzerinde bulunması şaşırtıcı değildir. Çünkü Orta Asya mitolojisinde at, sahibinin yakın arkadaşı, en değerli varlığı ve zafer ortağı; hayvan-ata kavramıyla özdeşleştirilen kurt, devlet, hükümdarlık gibi anlamlar kazanmış; kartal, hükümdarlık, güç, kuvvet; ejderha ise bereket, refah, güç ve kuvvet simgesi olarak anlamlandırılmıştır. (Çoruhlu, 2011, s. 154-164)

Hayvansal şekillerin yanı sıra çalgıların üzerinde bulunan kaligrafi ve motiflerin de kültürel aidiyeti vurguladığını belirtmiştik. Nitekim tekke ve zaviyelerde çalınmakta olan deflerin üzerinde yer alan ve zikir esnasında tekrarlanan Allah, Muhammed ve hu gibi lafızlar, çalgının İslamiyeti kabul etmiş bir toplum tarafından kullanıldığını göstermektedir. Benzeri şekilde süslemelerde kullanılan padişah tuğraları, makam isimleri, çalgının kime ait olduğunu ve makamsal bir müzik geleneğinden gelip gelmediğini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Bunların dışında çalgıların üzerine kakma, oyma, boyama ve mozaik çalışmaları yoluyla taşınan çeşitli üsluplarla yapılmış desenlerde² tezyinatında kullanıldığı çalgının hangi kültüre ait olduğuna işaret etmektedir. Nitekim Türkiye'deki çeşitli koleksiyonlar üzerine yapılan incelemelerde bu duruma emsal teşkil edecek örneklerin bulunduğu görülmektedir. Çalgılar üzerinde bulunan seberk, penç(berk), sadberk, ortabağ rumi, çarkıfelek, servi ağacı (Güler, 2005, s. 25-40; Eskiciler, 2005, s. 16) gibi stilize edilmiş çiçek ve ağaç motifleri bu duruma örnek olarak gösterilebilir.³ Ancak bu motifler İslamiyet'i kabul eden toplumlarda temsili olmaktan ziyade dekoratif amaçlı olarak kullanılmaktadır. Örneğin çalgıların ses kutusu üzerinde bulunan kafeslerde kullanılan penç motifi tabiattaki herhangi bir çiçeği temsil edebilmektedir. Nitekim bu motifte "her çiçekte olması gereken temel unsurlar stilize edilerek iki boyuta indirgenmiş, böylelikle bir çiçek ortadan kesildiğinde görünebilecek" şekilde tasarlanmıştır. (Güler, 2005, s. 110) Bu doğrultuda söz konusu olan motiflerin sadece ait olduğu kültürü temsil etmesi de çalgıların ait olduğu kültürü göstermesi bakımından dikkate değerdir.

ANALİZ & TARTIŞMALAR:

Sözünü ettiğimiz bulgulardan da anlaşılabilceği üzere çalgılar, ait oldukları toplumu, bu toplumun yaşadığı coğrafya, yaşam biçimi ve kültürü temsil ederler. Bu temsil yaptıkları doğal malzemeler itibariyle kendiliğinden gerçekleşirken, kültürün çeşitli yönlerini sergileyebilmek üzere sözlü ve görsel unsurlarla pekiştirilirler. Ancak sözlü temsilde kullanılan kelimeler gibi figürler, motifler ve kaligrafi kimi kültürlerde dekoratif amaçlı kullanılmış olsalar da ait olduğu toplumun birer sembolüdür. Dolayısıyla söz konusu kelime, figür, motif ve kaligrafinin anlamını, onu duyan veya gören kişinin zihninde canlandırdığı fikirler, imgeler ve duygular oluşturur. (Whitehead, 2000, s. 23) Bu nedenle insanların inanışlarını temsil etmek

² Cafer Açın, motiflerin yapımında natürel, geometrik, sembolik, stilize ve idealist olmak üzere çeşitli yollar izlenebileceğini belirtmektedir. (Açın, 2000, s. 7)

³ Güner Özkan koleksiyonunda bulunan, günümüz yapımcıları tarafından yapılan çeşitli milletlere ait çalgılarda da benzeri ortabağ rumi, penç gibi geleneksel motifler, ay-yıldız gibi semboller ve Türklerin eski inanışlarına ait unsurların kullanıldığı görülmektedir. (Deligöz, 2005, s. 22) Benzeri şekilde Ali Özaydın'ın koleksiyonunda bulunan, kendi yapımı Türk dünyası çalgıları da göğü, yeri, kutsal ruhları temsil eden şekillerle süslenmiştir. Ancak bu motiflerin kullanımını çalgıların ait olduğu kültürü temsil etmesi bakımından değerlendirmek mümkünse de bu koleksiyonlardaki çalgıların genellikle günümüz yapımcılarına ait olması nedeniyle öncelikli olarak yapımcıların tercihlerini yansıtmaları açısından değerlendirmek gerektiğini söyleyebiliriz. (Özaydın, 2011, s. 5)

için kullandıkları kelime, figür, motif ve kaligrafi kültürden kültüre değişiklik arz edebilir. Nitekim çalgılar üzerinde kullanılan dini semboller, semavi dinlerden birine ait peygambere, mezhebe veya söz konusu dine ait kitaba işaret ediyorsa, somut bir sembol olarak kabul edilebilir. Fakat söz konusu olan güneş, ay, yıldızlar veya sayılar gibi her toplum için önem atfedilebilecek unsurlardan biri ise bu noktada bahsi geçen sembollerin neye işaret ettiğini anlamak mümkün olamayabilir. Bu nedenle söz konusu çalgının ve sembol olarak kullanılan dini unsurun hangi kültüre ait olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim tarihsel özgücü yaklaşımın mimarı Franz Boas'ın her bir kültürün kendi içerisinde değerlendirilmesi gerektiği görüşü, her kültürün kendisine has ve müstakil bir tarihi olduğu fikri üzerine inşa edilmiş olup kültüre özgü değerlendirmelerin önemini pekiştirmektedir. (Ergur, 2014, s. 30) Örneğin neylerin dokuz boğumlu olması İslami Kozmonolojiyle ilişkilendirilmektedir. Ancak İslami Kozmonolojide kainatın dokuz felekten inşa edilmesinden tutun da varoluşun dokuz durumuna kadar dokuz sayısına çeşitli anlamlar yüklediği bilinmiyor ise (Değirmenci, 1997, s. 43-44) Mevlevilerin neylerini dokuz boğumlu kamıştan yapmalarının nedenini anlamak elbette ki mümkün değildir. Bu durumda yine Boas'ın içinde yaşadığımız dünyayı algılamamızı ve toplumsal yaşamlarımızın anlamını yorumlamamızı sağlayan "Kültürel Gözlük" önermesinin bu durumun anlaşılmasında ne kadar yerinde olacağı açıkça görülebilmektedir. (Gökalp, 2014, s. 5)

Benzeri şekilde günümüzde de kabak kemanelerin burguluk kısımlarına yılan veya kartal başı gibi hayvansal figürlerin yapıldığı görülmektedir. (Koruk, 2009, s. 39) Ancak bu figürlerin neden çalgılar üzerine işlendiği sorusu tartışmalıdır. Çünkü çalgılar üzerine uygulanan sembollerin yapılma nedenini analiz edebilmek zordur. Yaşayan topluluklarda bunu analiz edebilmek için alan araştırmalarına ihtiyaç vardır. Aksi takdirde, Anadolu'da yüzyıllardır var olduğu yönünde fikirler ileri sürülen mevcut bir gelenek yoksa bu durumun nedeninin eski inanışların bir tezahürü olduğunu söylemek, hayvanlarla ilgili sembolizmi Şamanizme indirgeyen bir bakış açısına işaret edebilir. Bu nedenle çalgılar üzerinde bulunan figürler, motifler ve kaligrafi gibi tezyini unsurların kültüre özgü olarak değerlendirilmesi daha yerinde olacaktır.

SONUÇ

Bütün bu bulgulardan da anlaşılabilirliği üzere çalgılarda kültürel temsil sözlü ve görsel olmak üzere iki farklı şekilde gerçekleşmektedir. Sözlü ve görsel yollarla gerçekleştirilen temsil genellikle ait olduğu toplumun dini inanışlarını, dini dönüşümlerini ve gelenek gibi kültüre özgü unsurlarını yansıtmaktadır. Ancak bu tür çalışmalarda maddi unsurlar rahatlıkla doğru sonuçlar çıkarmaya imkan verse de kültürel unsurlar yerinde gözlem ve incelemeyi gerekli kılmaktadır. Örneğin İslamiyet'in kabulünden önce Şamanizme inanan Türk Devletlerine ait çalgılarda görülen sembolizm, ay, güneş ve yıldızlar gibi pek çok kültür açısından önem arz edebilecek unsurlar üzerine odaklanmaktadır. Ancak İslamiyet'in kabulünden sonra ay güneş ve yıldızların birer sembol olarak kullanılmaya devam etmesine rağmen ne anlama geldiğinin araştırılması gerekmektedir. Çünkü bu gök cisimleri, köklerini Şamanizmden alan bir gelenek nedeniyle sembolleştirilebilecekleri gibi Şamanizmden tamamen bağımsız anlamlar da kazanabilirler. Her ne kadar yazılı ve görsel kaynaklar üzerine yapılan incelemeler sonucunda edinilen bilgiler, içinde bulunduğu kültüre özgü olması bakımından araştırmacılar için birbirleriyle ilişki kurulabilecek nitelikte de olsa, farklı etnik gruplar için farklı anlamlar taşıyor olabilir. Örneğin üst paleolitik sanat üzerine araştırma yapan antropologların yaşadıkları en büyük yanılsamalardan biri mağara duvarlarında resmedilmiş olan hayvan resimlerinin anlamlandırılmasıdır. Özellikle insanlar tarafından eti yenmeyen hayvanların duvar resimlerinde betimlenmiş olması başlangıçta bu hayvanların resmedilmesine gerekçe olarak gösterilirken,

yeni incelemeler bu hayvanların resmedilme sebebinin o hayvanları yememenin değil, düşünmenin iyi olduğundan ileri geldiğini göstermektedir. (Erol, 2009, s. 60-61) Bu izlenim her ne kadar etnografik anoloji yoluyla elde edilmiş olması dolayısıyla kati bir şekilde gerçeği sunmasa da başka bir alternatifin olabileceği, alışılmışın dışında düşünmenin ve kendi kültürel edinimlerimizden yola çıkarak farklı kültürleri anlamlandırmaya çalışmanın da bizi yanlış bir kanıya götürebileceğini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Bu nedenle kültürel çalışmalarda kültüre özgü değerlendirilmeler yapılmalıdır. Bu da yaşayan topluluklarda alan araştırmalarının yapılmasını zaruri kılmaktadır. Alan araştırması yapmanın mümkün olmadığı yazılı kaynaklara dayalı çalışmalarda ise elde edilen bulguların dil-tarih-coğrafya bütünlüğü göz önünde bulundurulmak suretiyle değerlendirilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde yapılan değerlendirmelerin kültüre özgü olup olmadığı konusundaki eleştirilerin hedefi olması kaçınılmaz görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Açın, C. (2000). *Türk Enstrüman Süsleme Sanatı*. İstanbul
- Çelik, S. (2014). *Apollon ve Müzik*. Ankara: Gece Kitaplığı
- Çoruhlu, Y. (2011). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınları
- Değirmenci, T. (1997). *Geleneksel Çalgılarımızda Ontolojik Temeller ve Biçimsel Değişimler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir
- Deligöz, A. (2005). *Hilmi Güner Özkan Koleksiyonundaki Süslemeli Çalgılarda Desen Özellikleri ve Yeni Uygulamalar*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir
- Eroğlu, S. C. (2011). *Kopuzdan Altı Telli Kopuza Uzanan Süreçte Fiziksel ve İcra Teknikleri Bakımından Meydana Gelen Değişim ve Gelişmeler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul
- Ergur, A. ve Gökalp, E. (Ed.). (2014). *Kültür Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Gökalp, E. (Ed.). (2014). *Sosyal Bilimlerde Temel Kavramlar*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Güler, M. U. (2005). *İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi İle Konya Mevlana Müzesindeki Çalgılar Ve Bu Çalgıların Süslemelerinde Özgün Tasarımlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir
- Erol, A. (2009). *Müzik Üzerine Düşünmek*. İstanbul: Bağlam Yayınları
- Eskiciler, C. (2005). *Etem R. Üngör Koleksiyonundaki Süslemeli Çalgılarda Desen Özellikleri ve Yeni Uygulamalar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir
- Franke, D. ve Sezgin F. (2000) *Museum des Institutes für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften beschreibung der exponate : musikinstrumente*. Frankfurt am Main: Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, Frankfurt
- Koruk, Ç. (2009). *Teke Yöresinde Kullanılan Telli Çalgıların Müzikal ve Teknik Analizi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Haliç Üniversitesi, İstanbul
- Oflazoğlu, T. (2011). *Anadolu Halk Çalgıları*. (2. cilt) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Özaydın, A. (2011). *Türk Dünyası Halk Çalgıları Koleksiyonu*, Ankara
- Özer, M. (2007). *Neo Roma Dönemine Kadar Anadolu'da Yaşamış Medeniyetlerde Müzik Aletleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, İstanbul
- Tuncer, B. (2005). *Eskiçağ Klıkia Çalgıları*. İstanbul: Pan Yayıncılık
- Whitehead, A. N. (2000). *Sembolizm* (R. Ertürk Çev.), Ankara: A kitap